

HEDEFTE ZEKİ BAŞTIMAR (YAKUP DEMİR)

27 Temmuz 2022

Yıldırım Koç

Zeki Baştımar 1905 yılında Trabzon'un Sürmene ilçesine bağlı Baştımar köyünde doğdu. 69 yıllık yaşamının 50 yılını Türkiye Komünist Partisi üyesi olarak mücadele içinde geçirdi. Sınıfsız ve sömürsüz bir dünya mücadelesinde ilk kez 1930 yılında tutuklandı. 1951 tevkifatındaki cezasını 1959 yılında tamamladı ve 1961 yılında yurtdışına çıktı. 1962 yılında TKP'nin yeniden örgütlenmesinde belirleyici görevler üstlendi ve önemli katkılarda bulundu. Geçirdiği beyin kanaması ve kısmi felç nedeniyle 23 Mayıs 1973 tarihinde TKP Merkez Komitesi Sekreterliği görevinden alındı. 18 Kasım 1974 tarihinde öldü. TKP tarihindeki en önemli önderlerden biriydi. Ancak o da çeşitli kişilerin suçlamalarına muhatap oldu. Bu yazıda, Zeki Baştımar'a yönelik bazı suçlamaları hatırlatacağım.

Komünistler arasındaki ilişkilerde acımasız suçlamalar, hakaretler ve hatta iftiralar ve ihbarcılık 1970'li yıllarda daha da artarak devam etti ve günümüzde sayılarını ancak istihbarat örgütlerinin bildiği bir parçalanmışlık yaşıyor. Her örgütün tek doğru olarak kendi görüşlerini kabul ettiği ve diğer örgütleri çeşitli adlarla eleştirdiği ve suçladığı bir dönemdeyiz. İşçi sınıfının toplumun mutlak çoğunluğunu oluşturduğu, yönetenlerin artık eski yöntem ve araçlarla yönetemediği, başta işçi sınıfımız olmak üzere tüm emekçi sınıf ve tabakaların da eski uygulamalara tepki duyup, alternatif bir düzen önerilerine yönelebileceği koşullarda, demokratik ve hoşgörüyeye dayalı ilişkilerin geliştirilmesi ve birlikteliklerin sağlanması hayati önemdedir. Bakalım, geçmişin hatalarını hoşgörüyeye tartışarak ve böylece gereken dersleri çıkarıp bu hataları aşarak, tarihin Türkiye'de önümüze belki de ilk kez çıkardığı bu fırsatı değerlendirebilecek miyiz?

Bu konudaki son yazımda Zeki Baştımar'a yönelik suçlamalara özetle yer veriyorum.

Bilal Şen, TKP'nin önemli kadrolarından biridir. Bilal Şen'in anıları ve notları, E.Akbulut ve E.Tosun tarafından derlendi ve TÜSTAV tarafından yayımlandı: Erden Akbulut-Ersin Tosun, **Bilal Şen, Anılar, Notlar**, Genişletilmiş 2. Baskı, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2019. Bu kitapta Zeki Baştımar'a yönelik bazı suçlamalar bulunmaktadır:

1951 tevkifatı sonrasında yapılan yargılamada TKP yöneticileri arasında karşılıklı suçlamalar oldu. Zeki Baştımar'ın Reşat Fuat Baraner'e yönelttiği suçlama sonrasında savcı ve hakim tepkisi önemlidir: "Mahkemenin seyri de daha vahimdi. Zeki Partiyi savunma adına garip bir tutum takındı. Avukatı Mehmet Ali Aybar'dı; onun tüm uyarılarına rağmen bildiğini okudu Zeki. Partinin iç işlerini mahkemeye getirdi. Zeki savunmasında 'Reşat Fuat'lar Troçkisttir' gibi laflar söyleyince mahkemenin savcısı Halil Ölçer ve Mahkeme Başkanı İzzettin Cebe tarafından uyarıldı. İzzettin Cebe 'bu sizin iç sorunuz kimin Troçkist olduğu, kimin bilmem neci olduğu mahkemeyi ilgilendirmez' demek durumunda kaldı." (Akbulut-Tosun,2019;71)

Bilal Şen, 1962 yılındaki toplantıya ilişkin şu gözlemlerini aktarıyor: "1962 Leipzig tartışmalarında Zeki, 'Dr.Şefik Hüsnü, Reşat Fuat ve Mihri'yi partiden atalım,' önerisini yapmıştı. O zaman bu öneri kabul görmemişti. Boz şimdi de 'Artık Mihri'nin ajan olduğu ortaya çıkmıştır, onu partiden atalım,' diye bir öneri yapıyordu." (Akbulut-Tosun,2019;138)

Bilal Şen, Zeki Baştımar'ın yöneticiliğini de eleştiriyor: "1951 tevkifatı Zeki'nin Partiye polis sızmasına karşı gösterdiği körlüğü de ortaya koydu. Tahkikat sırasında mahkemede açıklandığına göre, 1947'den 1949'a kadar Boz Mehmet'i İzmir'de saklayan Parti 'fonksiyonerleri' de Milli Emniyet ajanları imişler. Şükrü Dinsel adındaki emekli hava subayı bu ajanların önde gelenlerindedir. Boz Mehmet bu adamı İzmir Vilayet Komitesi'ne üye almış ve onunla Moskova'ya gitmek için uçak kaçırma provaları yapmış. Daha konkrte olarak İzmir gizli Parti teşkilatında 1944'den sonra Yusuf Etik, 1946'dan sonra Şükrü Dinsel, 1948'den sonra İbrahim Turan ve Behçet Şener Milli Emniyet ajanı olarak çalışmışlar. Ankara teşkilatına 1946'da Necdet Günçakın, 1948'de Sabahattin Ozbay polis ajanı olarak girmişler. İstanbul'da Kuleli Askeri Lisesi öğretmeni Yüzbaşı Abdülkadir Demirkan 1944 tevkifatında polisçe bilindiği halde tevkif edilmemiş ve daha sonra yanına aynı okuldan öğretmen olan teğmen Behçet Pekmerdol ajan olarak sokulmuş. 1951 başlarında Tütüncüler arasına da şimdi ismini

hatırlamadığım bir işçi polis ajanı olarak sokulmuş. Bunlar yalnız mahkemede resmen açıklananlar, pek de lüzum yokken. Çünkü bu tevkifatta delil azlığı değil, bolluğu vardı.” (Akbulut-Tosun,2019;194-195)

“Kuşkusuz ki, polis ajanlarının Partiyeye girmesinde yalnızca Zeki'nin rolü düşünülemez. (...) Zeki ajanlar ortaya çıktıktan sonra devrimci bir tutum takınmadı. Tahkikat sırasında ihanet yoluna sapanlarla mücadele eden arkadaşlar karşısında da, tarafsız ve sıradan bir kişi gibi davranıyordu. (...) Güvenle kullandığı İstanbul, Ankara, İzmir gizli haberleşme adreslerinin, uzun süre polisçe kontrol edildiği ortaya çıkmıştı.” (Akbulut-Tosun,2019;196)

Bilal Şen'in bazı gözlemleri de TKP'nin en üst düzey kadroları arasındaki ilişkiye örnektir: “Zeki'nin on yıl süreyle başvurduğu çelişik taktiklerin bir tek değişmez amacı vardır: O da kendisini 'polis ajanı' ilan eden arkadaşlarını antisovyetik tutuma itmek ve Türkiye Komünist Partisi içinde düştüğü yalnızlık çemberini bu yolla yarmak. (...) Komünist hareket içinde, Zeki'yi tecrit etmeyi kendisine baş amaç alan gruplar da, Zeki'ye karşı savaşlarını şiddetlendirmişlerdi. Zeki'nin 1944 tevkifatında beraat etmesini, 1946 tevkifatında tevkif edilmemesini kendi iddialarına delil olarak geniş çapta kullanıyorlardı. Reşat Fuat-Mihri Belli grubu, Zeki'ye Başbakanlık Kütüphanesi'nde uzun zaman iş verilmesini, onun aleyhinde en güçlü delil olarak gösteriyorlardı. Zeki'ye Moskova'da Şark Emekçileri Okulu'nda (KUTV) tahsil görmüş bir kişi olmasına rağmen, bunun Türk polisince bilinmesine rağmen, Başbakanlık Kütüphanesinde devlet işi verilmesini, vaktiyle TKP İcra Sekreterliğinden renegeat olan Şevket Süreyya Aydemir'e devlet işi verilmesine benzetiyorlardı.” (Akbulut-Tosun,2019;206)

Bilal Şen, Kıvılcımlı örgütlenmesinin önemli kişilerinden biri olan Fatma Nudiye Yalçı'nın Zeki Baştımar'a ilişkin ciddi bir suçlamasını da aktarmaktadır: “Kıvılcım grubunun temsilcisi olarak Bulgaristan'a gelmiş olan Fatma Nudiye Yalçı bana şunları söylemişti: 'Biz Zeki'nin ajan olduğuna kaniyiz. Fakat Sovyetler onu tuttuğu sürece biz onu alenen demaske etmeye taraftar değiliz.' “ (Akbulut-Tosun,2019;207)

Mihri Belli, **İnsanlar Tanıdım, Mihri Belli'nin Anıları** (3. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2000) kitabında (s.383) Zeki Baştımar'a ilişkin bir suçlama getiriyordu: “1947'den beri teşkilat sekreteri olarak birçok kimseye bağlantısı vardı. En ağır yükün altında olması gereken oydu. Buna karşın işkence görmemesini açıklayamıyordum. Mahkemede savunma aşamasında dava dosyasını inceleme olanağı elde ettiğimizde durum açıklığa kavuştu. Baştımar 1952 ocağından başlayarak, önceleri polise sözlü olarak, ardından sorgu yargıcına verdiği ifadelerde parti örgütünü, isimleri bir bir sayarak açıklamış, Merkez Komitesi toplantılarında konuşulanları bütün ayrıntılarıyla anlatmıştı. Bununla da kalmamış, örneğin 'Benim bildiğim bu kadar, gerisini Kemal Ergin bilir' şeklindeki ifadelerle işkencecilerle hedef göstermişti. Üstelik tecrit sırasında kiminle temas kurabildiyse, onu direnmeye değil, teslim olmaya teşvik etmişti.”

Hikmet Kıvılcımlı da, **“Kim Suçlamış? Brejnev'e Mektup”** (Yol Yayınları, İstanbul, 1979) kitabında Zeki Baştımar'a bir bölüm ayırmıştır (s.127-144). Kıvılcımlı bu bölümde, Zeki Baştımar'ın görüşlerini eleştirmek yerine, bazı davranışlarını (özellikle s.138-139) suçlamaktadır.

TKP kadrolarından Vartan İhmalyan'ın **Bir Yaşam Öyküsü** kitabında (Cem Yayınevi, İstanbul, 1989) da bazı suçlamalar vardır:

“Yıl 1967-68. Sovyet yazarı Konstantin Simonov çevirmeniyle birlikte Türkiye'ye gitmişti. Birgün radyodan çıkarken Simonov'un çevirmenine rasladım. Türkiye'den yeni dönmüştü. Orada Reşat Fuat Baraner'le konuştuklarını ve Reşat'ın, Zeki Baştımar için polisin adamı dediğini söyleyince tepem attı: 'İkisi de halt etmişler,' dedim, 'birbirlerine polisin adamı demekle; ne Reşat polisin adamı, ne de Zeki.'“ (İhmalyan,1989;298)

“Benim ödevim, bir komünist olarak, gerçekleri söylemek, gençliği uyarmak, her komünisti salt komünist olduğu için ülküleştirmemesini salık vermektir.” (İhmalyan,1989;283)

“1933 yılından beri TKP üyesi olan ben, birçok onurlu, temiz Türk komünistleri tanıdım. (...) Bunlar komünizme ondan bir şey almak için değil, ona bir şey vermek için gelmiş olan komünistler. Ama ne yazık ki bunu, Yakup Demir'in (Zeki Baştımar) ölümüne neden olup, bugün partinin başında bulunan İ.Bilen (Laz İsmail, Marat, Erdem, Üstüngel) ve Aram Pehlivanyan (A.Saydan) için söyleyemeyeceğim. Diyebilirim ki, şimdiye dek TKP'nin başında bulunan hiç kimse bu ikisi kadar tutkulu, bunlar kadar bencil, bunlar kadar iktidar hırsı gözlerini dalamış insanlar olmamıştır.” (İhmalyan,1989;275)

1962 Konferansı: “Sonra Zeki Başımar (Yakup Demir) kalkıp bir rapor okudu. Bizler bu raporda o zamanki Türkiye’nin durumuna değineceğini beklerken, bir de baktık ki, TKP Merkez Komitesi sekreterliği yapmış olan Reşat Fuat Baraner’i parmağına dolamış, adamın ne oportünistliğini, ne likidatörlüğünü, ne poliste ve mahkemelerde verdiği ifadelerle polise ve mahkemeye yarandığını, ne de polisin adamı olduğunu bırakıyor.” (İhmalyan,1989;195)

Bağımsız ve demokratik bir Türkiye ve sınıfsız ve sömürsüz bir dünya amacına yaklaşılması için çok büyük fedakarlıklarda bulunan insanlar arasındaki ilişkilerde, aktardığım bazı örneklerde görüldüğü gibi, bu hoşgörüsüzlük, hoyratlık, acımasızlık, kırıclık son derece üzücüdür. Herhalde bunun en önemli nedenlerinden biri, o dönemlerde sosyalistler dışında güçlü bir işçi sınıfı hareketinin olmayışdır. Yoksul köylülüğün de toprak ağalarına karşı bir mücadelesi de yoktur. Açıkçası, çok büyük sorunları olan ve bu sorunları mevcut düzen içinde çözemeyip alternatif siyasal ve toplumsal arayışlara yönelen bir emekçi sınıf ve tabakalar kitlesi söz konusu değildir.

Ancak bu eksikliğı rağmen bu insanlar hayatlarını ortaya koydular ve büyük fedakarlıklarla adım adım bir şeyler inşa etmeye çalıştılar. Başarmaları mümkün değildi. Başarı için gerekli nesnel koşullar yoktu. Başarı olsa, bu kişiler arasındaki farklılıklar görmezden gelinir ve illegal koşullar altında bile bir biçimde çözüme kavuşturulurdu. Başarı olmayınca enerjilerini birbirlerine yönelttiler, başarısızlığı nesnel koşulların olmamasında aramak yerine birbirlerinin hatalarında aradılar ve birbirlerini suçladılar. Bir taraftan Türkiye’de sosyalizm mücadelesine önemli katkılarda bulundular, ancak diğer taraftan iç kavgalar konusunda da kötü bir miras bıraktılar. Tabii ki aralarına sızan ve bir kısmı açığı çıkmış devlet görevlileri vardı. İstemeden, çeşitli nedenlere bağlı olarak hata yapanlar da oldu. Hatalardan biri birbirlerine yönelik suçlamalarıydı. Ancak hepsinin amacı ortaktı. Bu nedenle hepsine gereken saygının gösterilmesi gerektiğine ve ileride bir gün Türkiye’de onların da amaçladığı hedefler doğrultusunda somut adımlar atılırsa, her birinin adının unutulmamasını sağlayacak işlerin yapılacağına inanıyorum.